

КАЛИНА МИЧЕВА-ПЕЙЧЕВА*

Етнолингвистични особености на средновековни славянски молитви

MICHEVA-PEYCHEVA, K.: Ethnolinguistic features of medieval Slavic prayers. *Slavica Slovaca*, 56, 2021, No 1, pp. 37-43 (Bratislava).

A plethora of medieval Slavic prayers deal with the destruction and expulsion of evil. This study proposes an analysis of one Great Moravian prayer and five Bulgarian apocryphal prayers. They include texts in which the demonic forces are embodied as witches, devils, demons, evil spells. Evil forces are opposed by sacred forces such as God, angels, the Holy Mother of God and others. The ethnolinguistic approach employed in the study helps in the comprehensive exploration of the living bond between traditional culture and medieval models.

Ethnolinguistics, Christian and traditional notions of the devil and divine powers

Въведение

Средновековните молитви – канонични и извънканонични – са важна част от християнската книжнина. Те осъществяват връзката между молещия се като представител на профанния свят и сакралните сили, които са призвани да помагат. Молитви се произнасят при големи опасности и изпитания, за да се избегнат лошите последици, и при радостни събития и празници, за да се предизвика добро бъдеще. През цялото Средновековие те се разпространяват успоредно с баенията, заклинанията и клетвите от традиционната култура и взаимно си влияят поради общността на функции, идеи и образи. Тази общност мотивира възможността да се анализират етнолингвистичните особености на молитвите, в чието слово се откриват следи както от християнската култура, така и от народните вярвания, които се отличават с езическо-християнски синкретизъм.

Обект на това проучване са езиковите и семантични реализации на християнски и традиционни нагласи в молитвените текстове. Материалът е ексцерпиран от една обширна великоморавска молитва и от пет по-кратки български молитви. Всички те се обединяват по съдържание, тъй като са насочени срещу дявола и неговите модификации. Задачата на това изследване е със средствата на лексико-семантичния етнолингвистичен анализ да се докаже връзката между евхемните текстове и традиционните нагласи на славяните. В българската научна литература съществуват пообщи изследвания върху апокрифната литература¹ и поконкретни, част от които установяват и лингвокултурния паралел между официални и традиционни образи и ритуали.²

*Assoc. Prof. Kalina Micheva-Peycheva, PhD, Department of Ethnolinguistics, Institute for Bulgarian Language, Bulgarian Academy of Sciences, 52 Shipchenski prohod, Bl. 17, 1113 Sofia, Bulgaria. kalina.micheva@gmail.com.

¹ Петканова-Тотева, Д.: Апокрифната литература в България. In: Стара българска литература. Том първи. Апокрифи. София: Български писател, 1982, с. 5-27; Петканова-Тотева, Д.: Апокрифи. In Кирило-Методиевска енциклопедия. Том 1. София: Издателство на БАН, 1985, с. 89-91; Петканова-Тотева, Д.: Апокрифни мотиви в творчеството на Климент Охридски. In Кирило-Методиевски студии. Том 8, София: Издателство на БАН, 1991, с. 11-21; Петканова-Тотева, Д.: Апокрифни молитви. In Старобългарска литература. Енциклопедичен речник. София: Издателство „Др Петър Берон“, 1992, с. 39-40; Петканова-Тотева, Д.: Апокрифните лечебни молитви. In: *Palaeobulgarica* / Старобългаристика, 2001, год. 25, брой 3, с. 61-85.

² Мичева-Пейчева, К.: Етнокултурна бинарност на средновековната българска литература. София: Издателство „ДнюМира“, 2017, с. 266; Мичева-Пейчева, К.: Злите сили в средновековните апокрифни молитви. In: Дзяло, 2015, брой 5, с. 1-27. < http://www.abcdar.com/magazine/V/Micheva-Peycheva_1314-9067_V.pdf > (20.02.2021).

Източници на проучването

Избраната *Молитва против дявола* е проучена и публикувана от Вацлав Конзал.³ Тя е открита от А. Соболевски⁴ в Ярославския молитвеник от втората половина на XIII век и притежава редица руски фонетично-правописни особености, като например рефлексите на носовките, прејотация на начално Е, замяна на Е с Ъ, рефлекс на праславянското *dj > ж* в *рожен, госпожа*. В същото време учените посочват и някои западнославянски черти: представка *вы-* вместо *из-* във *въгнати*, имена на светци като *Маргарѣта, Флоуранъ,* *вожествѣнънънъ Бѣтъ, Лоуцина, Балъпоурига* и др. За произхода и същността на молитвата са писали още В. Успенски,⁵ Й. Вашица,⁶ В. Ринеш⁷ и др. В. Конзал в резултат на цялостен текстологичен, езиков и богословски анализ на текста стига до извода, че молитвата е великоморавско съчинение, написано от първия архиепископ на Велика Моравия св. Методий или някой от неговия книжовен кръг. Следователно може да се каже, че тази молитва е част от културното наследство и на Словакия.

Молитвата против дявола, проучена от В. Конзал, е съпоставена в неговата монография с *Молитвата над обзети от бяс* от Синайския евхологий, проучена и от П. Пенкова.⁸ Тя твърди, че последната молитва от службите на седмицата от стр. 51r съдържа заклинание срещу дявола, което в покъсни текстове се приписва на Василий Велики. М. Шнитер също изследва апокрифната евхемна традиция⁹ и стига до важния извод, че архетипът на Синайския евхологий е съставен във Велика Моравия в края на Методиевото архиепископство.¹⁰ В. Конзал открива съществени текстови паралели между двата текста.

Според наблюденията на учените¹¹ част от молитвата от Синайския евхологий се среща в по-късни български ръкописи и се определя като апокрифна. Именно тази трансформация на средновековния текст ни дава основание да сравним великоморавската молитва с някои български апокрифни молитви: *Молитва срещу вещица* върху оловен амулет от X–XI в., публикувана от К. Попконстантинов;¹² *Молитва срещу дявол* от X в., публику-

³ Konzal, V.: Staroslověnská modlitba proti ďáblovi. In *Europa Orientalis*, 1992, roč. 11, č. 2, s. 171-231; Конзал, В.: Старославянская молитва против дьявола. Москва: Индрик, 2002. 111 с.; Konzal, V.: Staroslověnská modlitba proti ďáblu. Praha: Slovanský ústav AV ČR, 2015. 234 s.

⁴ Соболевский, А.: Церковнославянские тексты моравского происхождения. In: Русский филологический вестник, 1900, т. 43, с. 150-217.

⁵ Успенский, В.: Молитва на дьявола. Церковнославянский текст западнославянского происхождения. С предисловием проф. А. И. Соболевского. Санкт-Петербург: Изд. Спб. Археологического Института Успенских, 1899.

⁶ Vašička J.: Literární památky epochy velkomoravské. Praha: Lidová demokracie, 1966. 287 s.

⁷ Rineš, V.: K počátkům úcty sv. Víta v českých zemích. In: *Slavia*, 1966, roč. 35, s. 592-593.

⁸ Пенкова, П.: Речник-индекс на Синайския евхологий. София: Академично издателство „Марин Дринов“, 2008. 400 с.; Пенкова, П. – Цибранска, М.: Синайски евхологий. In: Кирило-Методиевска енциклопедия. Том 3. София: Издателство на БАН, 2003, с. 604-614.

⁹ Шнитер, М.: Молитва и магия. София: УИ „Св. Кл. Охридски“, 2001. 168 с.; Шнитер, М.: „Запрещават ти Господ, дяволе...“ – за употребата на екзорцизми в практиката на православната църква в миналото и днес. In: Културна и медицинска антропология. Сборник в чест на проф. М. Георгиев. София: Издателство на БАН, 2015, с. 154-165.

¹⁰ Шнитер, М.: Жанрово-стилистична характеристика на апокрифните молитви, включени в състава на требниците. In: Втори международен конгрес по българистика. Доклади 23. Млади българисти. София: Издание на БАН, 1989, с. 285-291.

¹¹ Карачорова, И.: Василиевите молитви в Синайския евхологий и в славянски ръкописни требници и молитвеници от XVIII–XIX в. In: *Palaeobulgarica / Старобългаристика*, 2018, год. 42, брой 2, с. 61-81; Карачорова, И.: Към характеристиката на апокрифните молитви против зли сили и болести. In: *Български език*, 2015, брой 4, с. 60-67; Карачорова, И.: Молитви и заклинания в молитвено правило срещу духове нечисти и лукави в ръкописи от 19. век. In: *Mirabilia: Чудеса и чудовища. Studia Balcanica* 31, 2016, с. 336-348.

¹² Попконстантинов, К.: Оловен амулет с апокрифен текст от Варненския музей. In: Търновска книжовна школа. Т. 7. Велико Търново: УИ на Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“, 2002, с. 283-286.

вана от К. Попконстантинов с кирилска транслитерация на отделни глаголически букви;¹³ *Молитва против дявола, който причинява вреден дъжд*, от ръкопис № 80 /308/ НБКМ от XV – XVI в., публикувана от Б. Ангелов, М. Генов;¹⁴ *Молитва над обзетите от бяс*, публикувана от Б. Ангелов, М. Генов;¹⁵ *Молитва срещу дявол, мора и вещица* от ръкопис № 631 /102/ НБКМ от XVII в., публикувана от Б. Цонев.¹⁶

Християнски и традиционни представи за дявола

В текста на великоморавската *Молитвата срещу дявола* злата сакрална сила е номинирана 42 пъти с отделни лексеми и словосъчетания. Част от номинациите се вписват напълно в християнската традиция. Тук на първо място са имената: *сѣтона*, *сѣтононлъ*, *вельзѣлъ*, заети от гръцки. Засвидетелствани са и съществителните: *дыаволъ* от гръцки – 3 пъти, и две реализации на думи от корена неприязн-, който по мнението на палеославистите има западнославянски произход: *непрназнъ* *дыаволъ*, *слѣжевннкн непрназнннн*. В други названия са отразени най-същностните според библиейската традиция качества на дявола – гордост и лукавство: *гордън ѝмъ*, *гордъннн*; *лѣкавѣствннн*, *лѣкавъ* – 2, *кознн*. Важен елемент от християнската представа за дявола е отъждествяването му с езичество, с идолопоклонничеството в *лѣстѣ* *ндольскаа*.

С най-голяма фреквентност се отличават номинациите, свързани с осмислянето на дявола като враг на човешкия род, и конкретно като враг на молещия се: *врагъ чловѣчьска рода*, *невнднннн вразн* – 2, *сила вражннн*, *врагъ мон*, *вразн мон* – 2, *вразн воююще на мн*. Разбирането за дявола като причина за грехопадението на първите, а след това и на всички хора, мотивира названия като: *внлкън грѣхъ*, *дрѣвннн грѣхъ*, *всн злмыа мон напастн*, *вса моа зла*, *зла сна днаволю*, *всѣ зло*, *злоба*. В тях ясно личи концепцията за човека като вместилище на злото, произлизащо от дявола, която води и до чина на оглашение, извършван преди кръщението, и до проявите на ексорсизъм.

Етнолингвистичният анализ ни позволява да отделим и номинации, които се съотнасят с вярванията в традиционната култура на славяните. Тук на първо място ще споменем нечистите същества като друго лице на дявола: *нечестн дѣсн* – 2, *злн дѣсн*, *всн вѣсовскнн дѣсн*, *всн вѣсн*. Много разпространено в народните вярвания е представянето на болестите като зли духове, съвсем логично на тази основа дяволът може да се нарече „зъл недѣгъ“, „всяка болест“: *зълъ недѣгъ*, *вскъ недѣгъ*, *вска паза*, *вѣда*. С архетипа за многоглавия змей и с християнизирания вариант за лукавата змия и змията от дълбоката преизподня се обясняват названията: *глѣбокнн змнн*, *лѣкава змннн*, *змнн многоглаватън н многохвотъннн*.

В средновековните български апокрифни молитви също присъстват нечисти същества като персонификация на злото. Те са отглас на архаични езически вярвания в зли божества, които определят живота на човека и трябва да бъдат умилюствивани. В българската традиционна култура семантичното поле на нечистите сили е най-богато документирано както с езикови номинации, така и с легенди и предания. То е уникално по своята същност, защото нечистите сили са характерни преди всичко за демонологията на православните

¹³ Попконстантинов, К.: Кирилица и глаголица срещу дявола, или още един оловен амулет от X в. In: Palaeobulgarica / Старобългаристика, 2004, год. 28, брой 4, с. 69-75.

¹⁴ Ангелов, Б. – Генов, М.: Стара българска литература (IX – XVIII в.) в примери, преводи и библиография. София: Издателство „Ал. Паскалев“, 1922, с. 152.

¹⁵ Ангелов, Б. – Генов, М.: Стара българска литература (IX – XVIII в.), с. d., с. 155.

¹⁶ Цонев, Б.: Опис на славянските ръкописи в Софийската народна библиотека. София: Държавна печатница, 1923. 552 с.

славяни.¹⁷ В молитвените текстове се откриват следи от християнизация на злото, като дяволът става една от проявите на нечистото. Но той често е част от едно антибожествено цяло, в което присъстват вещица, мора и др.

В текстовете от X в. са засвидетелствани названията: вѣщица, нечистѣ доухѣ, днаволѣ, като първите две безспорно произхождат от традиционната култура.

Б. Ангелов и М. Генов публикуват апокрифна молитва от XVII в., която повтаря, като значително съкращава, молитвата от Синайския евхологий на стр. 51г – 56г. Промените водят до сближаване с представите в народните вярвания. Очевидно и тук е налице процес на преминаване на евхемни канонични към неканонични текстове. Както седемте молитви против треска от Синайския евхологий по-късно са обявени за апокрифни и дори се приписват на поп Йеремия,¹⁸ така и *Молитвата над обзетите от бяс* в по-късни преписи и варианти вече се определя като апокрифна. В нея е изграден цялостен, последователен и разгръщащ се образ на нечистата сила.

всѣакѣ дѣмонѣ нечистѣи н сквѣръннѣи, љстнѣи н многообразнѣи, ндеже аще љсн н отѣнѣдоу же аще ндеши: нлн самѣ љсн невнднѣи, нлн жнвоѣтномѣ вндѣннѣемѣ гавлаѣа сѣ, нлн зннѣвомѣ, нлн звѣрннѣомѣ лнцѣмѣ, нлн дѣломѣ љтерѣомѣ внднѣи, нлн тако огнѣ вѣзгарѣа сѣ, нлн рнвндѣннѣемѣ сѣ гавлаѣа, нлн гадѣомѣ, нлн пѣтнѣѣѣж, нлн ношѣѣж, гла-гола, нлн вѣ винѣ пнѣемѣ мнѣѣ нлн вѣ љзн, нлн вѣ волѣзнн, нлн на смѣхѣ поуѣаѣа, нлн поуѣтошнѣи, нлн чарѣ љвѣа, нлн звѣздѣозѣрьѣѣ, нлн чарѣмѣ обрѣѣтѣѣѣѣ, нлн вѣ пнѣанѣствѣѣ крѣвн пролнѣаѣа, нлн мѣѣѣѣѣмѣ тѣворѣѣѣ, вѣстоуѣднѣи, рѣвннѣѣѣ, неѣуѣстроѣнѣѣ. До типичните за средновековната българска литература изрази дѣмонѣ нечистѣи н сквѣръннѣи, љстнѣи н многообразнѣи се нареждат типичните за народната култура описания на нечисти същества, които се явяват във вид на животно, змия, звяр, гадина, птица, а също така и като дим или огън.

Ипостасите на нечистия бяс се осмислят и под формата на санкционираните от християнството грехове: винопийство, магьосничество, напразен смях, кръвопролитие, подстрекаване на метежи. Но също така са налице и познатите ни от традицията прояви на нечистото същество като болест, назована със синонимите љза, волѣзнѣ. Може да се каже, че в този текст един от начините за обезвреждане на нечистото е изброяването на имената му. Натрупването на езикови номинации осигурява осъществяването на магическата функция на словото. Именно в това отношение се наблюдава най-голяма близост с великоморавската молитва.

В *Молитва против дявол, мора и вещица* от ръкопис 631 НБКМ се изгражда образ на нечистите сили, които могат да носят различни имена: мора, вѣщица, днаволѣ, вѣсѣѣ, тѣмннн доухн, но по своята същност са еднакви. Те са съпричастни на нечистото време – вечер и полунощ, и на нечистото пространство – без движение и живот („когато морето почива и вода не тече, нито петли пеят, ни псета лаят”). Така нечистото влиза в корелация с тъмното, чуждото, мъртвото.

Прнѣде ѣ нѣсѣ невнднѣи н прогонѣше ѣ мѣста сѣго мѣре н вѣщѣацн н ѣ днавола всѣаки чѣ: вѣѣѣрѣ н полѣнощн въ годннѣ егда мѣре поунѣаюѣтѣ еѣа вода не тѣѣѣѣтѣ нн пѣтлн поюѣтѣ нн ѣн лѣюѣтѣ тога всѣн всѣн н тѣмннѣ дѣхн ѣтнѣ ѣ мѣста сѣго ѣ храма сѣго.

¹⁷ Яковлева, Е. С.: О концепте чистоты в современном русском языковом сознании и в исторической перспективе. In: Логический анализ языка. Языки этики. Москва: Языки русской культуры, 2000, с. 200-216; Мичева-Пейчева, К.: Сблъсъкът на чистотата и нечистотата в българската култура и език. София: Издателство „Валентин Траянов”, 2013, с. 31-104.

¹⁸ Пенкова, П.: Речник-индекс на Синайския евхологий. София: Академично издателство „Марин Дринов”, 2008. 400 с.

В същия текст са засвидетелствани много номинации на нечисти същества като *въпир*, *пладеница*, *махла*, *глава*, *клин*, *нерад*, *нежит*, които показват пътя на проникване на лексемите от диалектите в апокрифната литература.¹⁹ Общността на функциите на народни и религиозни текстове води до общност на езиковите реализации.

Мотивът за лишено от живот място, което единствено може да обезвреди нечистите същества, се реализира и в Молитва срещу дявол от ръкопис № 646 НБКМ от XVIII в.²⁰ В нея номинациите са: *днѣволъ*, *сѣтана*, *мѣра* и *вѣщница*, *нѣпрнѣзнн* и *нѣчѣстнн дѣхн*.

Християнски и традиционни представи за божественото

Във великоморавската *Молитва против дявола* се откриват разнообразни названия на божественото. На първо място се споменават всички светци, които се конкретизират в имената на 9 патриарси, 16 пророци, 12 апостоли, 4 евангелисти, 14 мъченици и 40-те, споменати като общност, 6 лекари безсребърници, 12 отци светители, 14 жени мъченици и 9 отшелници пустиножители. В последната част на молитвата се призовават и небесните чинове, и св. Йоан Кръстител. А след тях и св. Богородица. В края на текста като най-висша сила се изтъква Божият Син с неговия Отец и Светия Дух.

стѣнн нѣднѣ прѣдѣрѣмѣ н крѣлю ... стѣнн англѣ н арѣхѣанглѣ н снѣтъ гѣствѣна ... стѣ мѣрнѣ бѣдѣ гжѣ ... сѣтъ хсѣтъ снѣтъ ва ... томоу ко юстѣтъ слава н хвала сѣтъ шѣцѣмѣ н стѣтъмѣ дѣхнѣ 118b, 119a, 119b.

Получава се натрупване на божествени имена, представени във възходяща градиция и завършващи с кулминация. Именно тази многолика християнска сакрална сила според автора може да се опълчи на многоликия дявол и да го „прогони”, „отгони”, „погуби”, да го „отсече” и „изтръгне” от душата и тялото на моления се. Така тя ще го „изцели”, „излекува” и „избави”. Семантиката на засвидетелстваните глаголи показва, че божествените закрилници на хората трябва да действат срещу някакво зло, което обсебва не само душите, но и телата на пострадалите. Определено във функциите и действията на божествените сили личи ясно традиционната нагласа във възприемането на дявола и слугите му като нечисти същества и болести, които се настаняват вътре в човека, за да го разрушат.

В българските апокрифни молитви също са налице много ипостаси на божественото, което се противопоставя на злото. На първо място е най-чистият – Бог с трите му лица: Бог Отец, Бог Син и Свети Дух. Много молитви започват с Исус или завършват с името на Света Троица. На второ място са небесните войни – ангели, херувими и серафими, призвани да помагат на пострадалите. С особена почит се ползват архангелите Михаил и Гавриил, които са основни действащи лица в молитвите срещу вещица и мора: *Въ нмѣ шѣца н сѣна н свѣтаго дѣа ... възва всѣн аглѣн сѣ нѣтъ аглѣ Мнѣханѣ, аплн хѣн Петра н Павла, а ошѣ в Молитва срещу дявол* от X в. освен тях се споменават и архангелите Урил и Рафаил. На трето място молитвите се отправят и към св. Богородица като закрилница на човешкия род, за който се жертва синът ѝ. И към светите апостоли, сред които най-често св. ап. Павел и св. ап. Йоан Кръстител.

В *Молитвата над обзетите от бяс* найнадеждният противник на „злия дух” е Бог, назоваван трикратно: Бог Саваот, Бог Вседръжител и Бог, Сътворил всичко. Към него се присъединява цялото небесно войнство и Светата Троица. А действията, които се очаква да предизвикат те у злата сила, са: „излез”, „отиди си”, „убои се”, „бягай”, тоест отново се утвърждава образът на вселения у човека бяс, който трябва да бъде прогонен от божествените покровители.

¹⁹ Мичева-Пейчева, К.: Диалектни названия на нечисти сили в средновековни апокрифни молитви. In Кочева, А. (ed.): Проф. Иван Кочев – живот, отдаден на езикознанието. София: Академично издателство „Марин Дринов”, 2016, с. 52-55.

²⁰ Цонев, Б.: Опис на славянските ръкописи в Софийската народна библиотека, с. d., с. 61.

заканнаѣ тѣ, доуше зъльын, богомъ саваотомъ и всѣмъ воннѣствомъ, ангелы вожи и атапанлемъ, богомъ всѣдръжителмъ, нздн, отндн. **Заканнаѣ т** богомъ, сътворшнмъ вь-савъската, и сватънмъ доухомъ и єднноуадънмъ єго сьномъ, оуѣон сѣ, вѣжн,

Най-близо до текста на великоморавската молитва в това отношение стои българската **Молитва против дявола, който причинява вреден дъжд** от XV – XVI в. В нея се призовават всички светци и всички мъченици, и всички участници в Първия никейски събор, тоест 318 отци, като колективен гарант за силата на молитвата. Въздействието на текста разчита и на 16-те пророци, 12-те апостоли и четиримата евангелисти. Освен персонифицирани божествени сили в молитвата се споменават още четирите небесни ъгъла, четирите свещени реки, гр. Йерусалим, предмети като кръста и свещите. Само че в този текст градацията е низходяща, защото започва с Бог и пречистата Богородица и продължава с другите реализации на сакралното.

Заканнаю те діаволе Бѣгомъ жвнмъ нстнннм. и прѣутою мѣтрїю Бѣю Марїю обрѣченою Іосн-Фовн. **Заканнаю те** діаволе всѣмъ аггелъ еже сътворн Гѣ. **Заканнаю те** діаволе четнрнмъ угълнмъ нѣснннм. **Заканнаю те** діаволе четнрнмъ вѣстнмъ Мѣфѣомъ Маркомъ Авкою Іоаномъ подръжнѣшн-мъмъ нѣо и землю. **Заканнаю те** діаволе велнкымъ градомъ Іерлмъ. Въ немже поунваотъ вьсн пра-вѣднн. **Заканнаю те** діаволе двѣма на десете аплол. **Заканнаю те** діаволе .сі. прркъ. **Заканнаю те** діаволе .л. мнкъ. **Заканнаю те** діаволе велнкы[м] пррко прдѣю и кртнтелемъ Іоаномъ. **Заканнаю те** діаволе .тн. стн. стн оць нже въ Ннкн. да не нмашн областн на трѣдѣхъ хрстннскнхъ... **Заканнаю те** діаволо утнаго и жнвотворѣщаго крта. да не нмашн властн нзвнтн жнтѣ хрстннскнхъ нвѣ.

Специфично за този текст е изреждането и на чудесата и преображенията на Исус, които в официалната религия през вековете се честват като празници.

Заканнаю те діаволе аггелы архггы га нашего Іу Ха. **Заканнаю те** діаволе кръщенїемъ гннмъ. **Заканнаю те** діаволе вскрнїемъ лазаревнмъ. **Заканнаю те** діаволе цѣѣтоносїемъ Га нашего Іу Ха **Заканнаю те** діаволе вскрнїемъ гннмъ. **Заканнаю те** стннмъ єго на нвса възнесїемъ. **Заканнаю те** діаволе вѣолѣпннмъ єго преовраженїемъ.

Може да се обобщи, че за разлика от традиционната култура, в чийто ритуали и ярвания най-чистото се осъществява като една свръхсила – Господ Бог или св. Богородица, в апокрифните молитви чистите божествени сили са много.

Двубоят между многобройни добри и лоши божества, разбира се, е характерен за езичеството. Отглас от представата за света като единение и противопоставяне на съзидателните и разрушителните сили се открива и в ранната християнска книжнина. Неслучайно В. Иванов и В. Топоров²¹ говорят за креолизация на политеистичните ярвания, а Мирча Елиаде²² за ревалоризация на йерофаниите. Но ако за молитвите, възникнали през IX, X в., скоро след приемането на християнството в славянските страни, това е логично, в по-късните апокрифни текстове става дума за възпроизвеждане на модел на евхемен текст, който е утвърден през вековете.

Архаични представи, християнизирани в молитвите

Във великоморавската **Молитва против дявола** се актуализира архетипното значение на кръвта, което се трансформира според християнската парадигма. Кръвта е архетип на жертвата, пролятата кръв в много древни религии пречиства земята и хората. В тради-

²¹ Иванов, В. В. – Топоров, В. Н.: Славянские языковые моделирующие системы (древний период). Москва: Издательство „Наука“, 1965, 246 с.

²² Елиаде, М.: История на религиозните идеи и ярвания. Т. 1. София: Издателство „Христо Ботев“, 1997, 588 с.

ционната култура кръвта на принесената чиста жертва умилюстивява боговете, а в християнството тя е дар за единствения и всемогъщ Бог, от който зависи битието на хората. В християнската книжина кръвта се свързва с жертвата на Христос в името на човешкия род, а и със страданията и смъртта на всеки мъченик. В текста на великоморавската молитва с кръвта си мъчениците „умиват и очистват земята“:

н проуни соуцини вѣщсла мѣнци. нже есте вашни мѣкани вѣгнали дѣвола нзъ всего мѣра. некоренни лѣсть ндолюскою. а кровъни вашни землю поагѣвшѣ оунисли 116а. В същия контекст се откриват и следи от обожествяването на земята. Архаичните вярвания в много богове, между които на първо място природните светили, личат и в българската *Молитва против дявола, който причинява вреден дъжд*. В нея слънцето и луната са част от божествените гаранتي на заклинянието срещу дявола.

Заканнаю те дѣволе двѣма стѣлома еже сътворн Гѣ. слнце дневн а мѣну ноци. да не нмашн области потопити житѣ хрѣтианскыхъ ннѣв.

Заключение

Във великоморавската *Молитва против дявола* и в българските апокрифни *Молитви против дявол, вещица, мора* се наблюдават езикови и текстови паралели, които са свързани най-вече с противопоставяне на сакралните сили. В тях са налице много номинации на злата сакрална сила. Това ги отличава от други типове произведения в средновековната литература – преводни и оригинални, официални и апокрифни, в които трайно се настаняват предимно лексемите *дявол, неприязън, враг*. В разглежданите молитви се изгражда образът на многоликото зло, което контролира здравето и живота на човека и по същност и прояви се приближава до нечистите същества в народните предания и легенди. А стремежът да се редуцира езическият характер на евхемните текстове води до християнизацията им, която се изразява преди всичко в многобройните ипостаси на божественото (Господ, Св. Троица, св. Богородица, ангели, архангели, пророци и апостоли, мъченици и светци и т.н.). Етнолингвистичният анализ на молитвите доказва, че в тях се подлагат на ревалоризация традиционни представи за сакралното.

Ethnolinguistic features of medieval Slavic prayers

Kalina Micheva-Peycheva

A plethora of medieval Slavic prayers deal with the destruction and expulsion of evil. This study proposes an analysis of one Great Moravian prayer and five Bulgarian apocryphal prayers. They include texts in which the demonic forces are embodied as witches, devils, demons, evil spells. Evil forces are opposed by sacred forces such as God, angels, the Holy Mother of God and others.

The Great Moravia *Prayer against the devil* and in the Bulgarian apocryphal *Prayers against a devil, a witch, mora*, can be seen linguistic and text parallels, which are related mostly to opposing the sacral forces. They have many nominations of the evil sacral force. This makes them different from other types of works in the medieval literature – translated and original, official and apocryphal, in which permanent place have mostly the lexemes *evil, resentment, enemy*. In the examined prayers is built the image of the evil with multiple faces, which controls the health and life of the human being and by nature and acts appears similar to the impure creatures in the folk sagas and legends.

The striving to be reduced the pagan nature of the euhemene texts results in their Christianization, which is expressed mostly in the multiple hypostases of the divine (God, Trinity, Mother of God, angels, archangels, prophets and apostles, martyrs, saints etc.). The ethnolinguistic analysis of the prayers proves that traditional concepts about the sacral are put to revalorization. The ethnolinguistic approach employed in the study helps in the comprehensive exploration of the living bond between traditional culture and medieval models.